

מְטִים שְׁכֵם לְשֶׁכֶם

הסיוע בעקבות רעידת האדמה בשנת 1927

שכבם לאחר רעידת האדמה, 16.7.1927 (אלבום אליעזר ואביה סגל, "ישראל נגלית לעין")

האדמה רועדת

יום שני ה־11.7.1927 היה יום שרבי חם ומעיק. בשעה 15:07 רעדה האדמה בארץ ישראל. רעידת האדמה נמדדה בעוצמה של 6.25 בסולם ריכטר. הרעש החזק נמשך בסך הכול שבע שניות והוא זרע הרס כבד ביותר, ורעשי משנה נמשכו אחריו.

אפילו הזקנים שבדור אינם זוכרים רעש קשה וחזק שנמשך שניות אחדות כמו בפעם הזאת [...] רעידת האדמה של יום שני לשבוע זה היתה זעזוע קשה וחזק של כל ארץ-ישראל תנודה קשה שזעזעה את כל הבנינים ומוטטה את כל הבתים. [...] הקרקע התחילה להשמט מתחת הרגליים [...] ובריחה עצומה התחילה לכל עבר ופנה לכל אשר ישא הרוח."

(*"דאר היום"* 12.7.1927)

שמועות על אסון מחריר ועל מאות הרוגים נפוצו במהירות. נשמעו עדויות שתיארו את ים המלח במילים "רתיחה גדולה וגליו עזים", את מגדלי המים שנעו הנה והנה ואת בתי הקומות שקרסו. מוקד רעידת האדמה היה בצפון ים המלח (ליד מצפה

ב־11 ביולי 1927, פקדה את ארץ ישראל רעידת אדמה קשה. כ־200 איש נהרגו ברחבי הארץ ומאות נפצעו. ערים שונות ובהן צפת, טבריה וירושלים ניזוקו מאד וכפרים רבים נחרבו. הייתה זו אחת מרעידות האדמה הקשות ביותר שידע האזור והראשונה שהייתה בעלת מוקד בתחומי ארץ ישראל המנדטורית שנרשמה במכשיר הסיסמוגרף. אך כיוון שבארץ ישראל לא היה אז מכשיר סיסמוגרף, היא נמדדה רק מחוץ לגבולות הארץ: בלבנון, במצרים ובאירופה. חודשים ארוכים חלפו עד שארץ ישראל התאושה מתוצאותיה.

אחת הסוגיות המרתקות סביב רעש אדמה זה, הוא הסיוע שהעניקה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל, שהייתה אז מיעוט ומנתה רק כ־150 אלף איש, לתושבים הערבים בארץ. מיוחדת ביותר הייתה החלטתה של עיריית תל אביב לסייע בכל דרך אפשרית לערים הערביות שנפגעו קשות ובראשן לשכם, אך גם לרמלה וללוד, סיוע שזכה להוקרה רבה ולשבחים מהשלטון המנדטורי.

תודה מיוחדת לפרופ' עמי איילון שקרא את כתב היד והעיר עליו, ולד"ר מוטי זהר וד"ר אסף זלצר על הסיוע בעניין מדידת עוצמת רעידת האדמה.

אילן שחורי - עיתונאי והיסטוריון של תל אביב. דוקטורנט באוניברסיטת חיפה ומפעיל אתר אינטרנט לתולדות העיר בשם "תל אביב שלי".

בתים הרוסים בשכם לאחר רעידת האדמה, 16.7.1927 (אלבום אליעזר ואביה סגל, "ישראל נגלית לעין")

מנזקי הרעש במלון ביריחו (אלבום רעידת האדמה בישראל, 1927, ספריית יונס וסוראיה זריאן באוניברסיטת חיפה)

נזק משמעותי נגרם לבניין הדואר ביפו. תושבים דיווחו כי בשעת הרעש נמל יפו היה סוער מאוד אך הוא לא נפגע. לעיריית תל אביב הגיעו דיווחים רבים על הרס, ומהנדס העירייה מצא נזקים של ממש בבניינים מספר, כמו בבית לבונטין ברחוב יהודה הלוי, בבית איז'מוז'יק ברחוב פיירברג ובגן ילדים הסמוך ל"גימנסיה הרצליה".

רמלה ולוד נפגעו קשות ורחובות שלמים קרסו שם, אך עיקר הפגיעות והאבדות בנפש וברכוש היו בשכם, שבה נהרסו כשליש מבתי העיר ונהרגו תושבים רבים.

בשכם היה כנראה חורבן ממש. הרעש היה גדול וחזק מאוד. התנודה הייתה עצומה. הבתים התחילו להתמוטט אחד אחד, והבהלה לא תתואר. נהגים שבאו משכם מספרים שכמעט חצי העיר הרוסה, ורואים עיי מפולת בכל עבר ופינה. עפ"י המספרים שנמסרו לנו מבית החולים הממשלתי בירושלים, יוצא שמספר הפצועים בשכם עולה ל 250 נפש ומספר ההרוגים 20. ההיזקות החמריים עצומים מאוד.

(“דאר היום”, 12.7.1927)

ולפי אבני, נרשמו בה למעלה מ־60 הרוגים ו־474 פצועים. עיתון “הצפירה” מ־17.7.1927 דיווח על נזק קשה שספגה קהילת השומרונים בשכם, ש־175 איש מתוכה נותרו ללא קורת גג, וחלק גדול מההרוגים בעיר היו בני קהילה זו.

רעש גדול בארץ ישראל
 דואר היום בשליש ושבעה רגעים – הרעש היותר גדול בדרייטמה – כל ערי הארץ וכפריה דרגישו – תאור הנזקים בירושלים – מרכז הכובד היה בשכם עם עשרים דיונים ומאתים וחמשים פצועים – גם ביריחו היה הרעש חזק אסנות גדולים ברמלה ובלוד.

המחזה הכללי בעיר

חמול בשעה שלש ושבעה רגעים בדיק הופהו הוטיכו ירושלים, השאננים ברעידת האדמה נוראה שכמות לא הרגשה בירושלים זה הרכה שנים. אפילו הוסנים שכרור אינם זוכרים רעש קשה וחוס שנמשך שניות אחרות כנו בפעם הוא. כמסך חמשים השנה האחרונות היו רעידות ארטה אחרות בארץ ישראל אך רשופן לא היה נכר כלל. הארץ הייתה רוערת שניה אחת או שתיים, אנשים אחרים היו מרגישים בה ואחרים לא הרגישו בה כלל, אך לא כן הרעש של חמול. רעידת האדמה של יום שני לשבוע זה הייתה עזוה קשה וחוס של 5/6

(“דאר היום” 12.7.1927)

שלם של היום), והיא גבתה חיי אדם רבים משני צידי הירדן, שזרימתו פסקה כמעט ליממה שלמה. פורסמו דיווחים שונים על מספר ההרוגים שנע בין 350 ל־500, ועל מספר הפצועים שנע בין 700 ל־1000. אלפים נותרו ללא קורת גג. על פי דיווח ממשלת המנדט נהרגו ברעש 192 איש ונפצעו 923 בארץ ישראל שממערב לירדן.

הרעידה פגעה ישירות ביריחו, בשכם, בלוד ובירושלים, אך היא הורגשה בכל רחבי הארץ. על פי רון אבני שחקר את הרעידה, מרבית ההרוגים היו ביישובים ערביים, בעיקר בשל הבנייה הצפופה והרעועה. ביריחו למשל, קרס בית מלון וכמעט כל יושביו נפגעו. בירושלים הפגיעה הייתה במקומות שונים: בית הנציב העליון שהיה באותה תקופה ב"אוגוסטה ויקטוריה" על הר הזיתים, נהרס כולו ואחד מעוזריו הבכירים של הנציב העליון נהרג. מסגד אל אקצא נפגע בצידו המזרחי, ופגיעות נרשמו גם בכנסיית הקבר. שכונת אבו דיס נפגעה כמעט כולה. בצפון הארץ נרשמה פגיעה קשה במיוחד בכפר ריינה שליד נצרת, שנהרס כמעט לחלוטין, ונזקים קשים נגרמו גם בטבריה, בצפת ובמטולה. נזקי רעידת האדמה היו קשים גם במרכז הארץ. עיתוני התקופה, בעיקר “דאר היום” ו“הארץ” הרחיבו בתיאורים ובעדויות על פגיעות קשות. היו רבים, בעיקר מקרב תושבי הכפרים, שברחו מבתיהם בבהלה גדולה וחששו לחזור אליהם. חלקם לנו ימים ארוכים לאחר מכן תחת כיפת השמיים.

בתל אביב וביפו נרשמו נזקים מרובים למבנים, אך לא היו פגיעות בנפש. ביפו נפגעו בניינים רעועים וברוב הבתים העתיקים נוצרו סדקים והיה חשש ממפולות. כך למשל, הקומה השנייה של בית אבו חטב ביפו העתיקה נהרסה לחלוטין. יום לאחר רעידת האדמה פורסם:

בתל אביב שמעו רעשים מתחת האדמה, הבתים רעשו. בכמה בתים נשברו שמשות, נפלו כולם. ברחובות נחלת בנימין ואלנבי נתהוו סדקים. בן רגע קמה בהלה. הרחובות נתמלאו אנשים, נשים וילדים שברחו מן הבתים מפחד מפולת. נשמעו צעקות ויללות, היו גם מקרי התעלפויות. נזק באדם לא היה. ביחס ליתר המקומות בארץ, הייתה הרעידה בתל אביב הקלה ביותר. למרות זאת לא לנו הרכה אנשים בבתיהם אמש מפני חשש רעידה חדשה. (“הארץ”, 12.7.1927)

זנתנו איש כפר נפשו

הועיות ורעידת האדמה באהיק שהסבו הרס ואבדן רכוש ונפשות בהרבה ערים בשבעי זה, וכמה מאות ואלפים מתושבי ארצנו נגזעו באסון אשר בא כחטף על הארץ ויחריב עיר ומתים, ואלה אשר בחסד השם עליהם נצלו מהאסון - חובה קדושה עליהם לבא לעזרת הנגועים, אשר נגעה בהם יד ה' ולתת כל איש כופר נפשו ונפש ב"ב בתודה ובשמחת הנפש, בנדרות ותרומות חשובות לתמיכת הסובלים והנגועים להחיות נפשו, ולתת להם תקוה שיוכלו לקומם הריסותיהם וחורבנם ולבנות הגורסות בימי העם חרות ושבת אלקים ממנו.

עליכם המאושרים אשר פסח עליכם העם, לתת מהונכם ומכוחכם להאומללים הנגועים, אשר בתוכם נהפכו לגלים נצים ומעונותיהם לחרבה אבדו הונם ורכושם, ובוו למצב של קבלת עזרה, הרימו נא תרומותיכם בעין יפה.

ספני נתיבות הנצחה יראלו נא אחי לא לחכות עד בא וירש ומקש אלא יתבע כל אחד ואחד את עצמו למצות הנצחה הזאת יתאר כיא את האסון שבא ביד שמים עד אנשים שקטים ושלום ושלום נאבד ונחפז לעניים ויכניס את תרומותיהם באחד מן הבנקים אנגלא פלשוחא כיא או בחו"א כיא וקפת עם לשם המיכת נגזע הרעש באי.

ומכל נבאי בדי כנסיות ובתי תפלת רבים נבדשו שיפשו בתעמולה למצות הנצחה הזו ביום השיק ולעזרי את הסוה שזכו בו רחבה וכל מנהג לעזרת האומללים וכל מי שכבר הרים תרומתו ע"י פסקים ומעשים לעזרת נגזע הרעש יראו נא להודיע לנו, למען נצרך את מעשה הברקה והנצחה מרשימה את כללית שהרימו אחי לעזרת הנגועים.

זה ידוע על עזר ותרומה רבילת המוד מכל מאורעות הנגועים רעש נפשו נכסח באי"ק
ועדת העזרה לנגזעי הרעש
שני ועד הקהלה היהודי יפו והלאביב
הידיד בניציון מאיר דוד עזריאל

מימין: מנזקי הרעש בלוד, משמאל: מנזקי הרעש בשכם (אלבום רעידת האדמה בישראל, 1927, ספריית יונס וסוראיה נזריאן באוניברסיטת חיפה)

ראשית הסיוע

כבר בשעות הערב בלוד, יצאו 15 צעירים מטעם עיריית תל אביב לרמלה לסייע במתן עזרה לפצועים ובפינוי מפולות הבתים. למחרת בבוקר, התכנסה צמרת עיריית תל אביב לדון במצב ולנוכח הפגיעות הקלות יחסית בעיר, התקבלה החלטה להביע הזדהות עם היישובים הערביים שנפגעו קשה ולסייע לשכם, לרמלה וללוד. שיירה של משאיות לחם יצאה מתל אביב לשכם.

ראש עיריית תל אביב באותם ימים היה דוד בלוך, שנבחר לאחר התפטרותו המפתיעה של מאיר דיזנגוף בדצמבר 1925. ביום שבו אירעה רעידת האדמה, כיהן דיזנגוף כסגן ראש עיריית יפו, אך משנודע לו על הנפגעים הרבים בשכם, ובעיקר על הפגיעה הקשה בקהילת השומרונים שחלקם היו חבריו, הצטרף ליוזמת עיריית תל אביב ולמעשה היה הכוח המניע בהחלטת הסיוע. בדיון שהתקיים אצל דוד בלוך למחרת רעידת האדמה, הוחלט לשלוח מיד מברקי השתתפות בצער לראשי שלוש הערים: "מוכי זוועה על האסון האיום אשר עבר על עירכם מוסרת עיריית תל אביב לכם ולאזרחיכם את השתתפותה הלבבית בצערכם ובאבלכם. על החתום: דוד בלוך ראש העירייה". ראשי הערים הערביים הגיבו במברקי תודה.

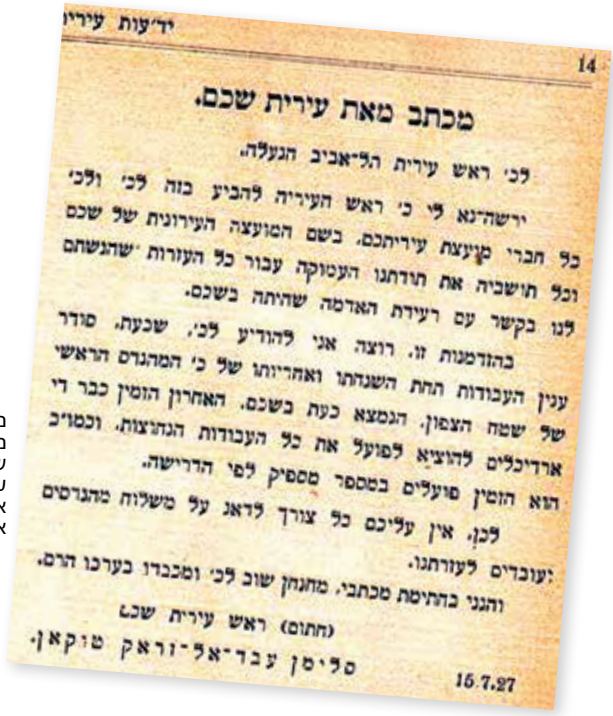
מאיר דיזנגוף, שיחסו עם הציבור הערבי בארץ היו טובים עוד מימיו כמנהל בית החרושת לבקבוקים בטנטורה, החליט עוד באותו יום לנסוע לשכם ולהציע סיוע. הוא הצליח לשכנע את ישראל רוקח, סגן ראש עיריית תל אביב ואת בלוך ראש העיר לשלוח סיוע לנזקקים בשכם, וכבר בשלוש לפנות בוקר יצאו לשכם שני רכבים בלוויית

דוד בלוך

כרוז של בניציון מאיר חי עזריאל על רעידת האדמה (ארכיון עיריית תל אביב)

שוטרים עם משלוח של 300 כיכרות לחם שחולקו בשעות הבוקר לנזקקים. ראש עיריית שכם אישר את קבלת הסיוע למחרת במברק תודה אישי לראש העירייה דוד בלוך: "כבוד ראש עיריית תל אביב הנעלה. יחד עם חברי המועצה העירונית בעיר שכם הננו באים בזה להביע את תודתנו העמוקה לכבודו, לך ולכל חברי מועצתכם הנכבדים, עבור נדיבותכם במשלוח הלחם בתור סיוע לעניי שכם. ובהודמנות זו, הננו מכבדים ומוקירים אתכם. על החתום: סולימאן עבד אל-רזאק טוקאן, ראש עיריית שכם" (מתוך תרגום שהופיע ב"דיעות עיריית תל אביב", אוגוסט 1927).

סולימאן עבד אל-רזאק טוקאן, ראש עיריית שכם, היה אחד האישים הפוליטיים החזקים ביותר במרחב שכם, ומשפחתו הייתה אחת המשפחות החשובות בפוליטיקה הפלסטינית.

מכתב תודה מראש עיריית שכם (דיעות עיריית תל אביב 12, אוגוסט 1927)

סולימאן טוקאן שמח מאוד לקבל את הסיוע מעיריית תל אביב, וכבר למחרת, התקשר לראש עיריית תל אביב וביקש ממנו סיוע נוסף, בין היתר של אוהלים. כמו כן התעורר מחסור בעובדים לפינוי המפולות ועיריית תל אביב פנתה לגורמים שונים בעיר לבקש שיתגייסו למשימה. ראשון המגיבים היה מועדון "מכבי" תל אביב שהודיע שהוא מוכן לשלוח לשכם שלושים מחבריו. אחרים הצטרפו גם הנהלת גרוד מכבי האש בתל אביב שביקשה לשלוח עשרים מחברייהם. "הפועל" הודיע שישלח עשרה חברים וגם "הסתדרות האינג'נרים והארכיטקטים" הציעה לשלוח עם המתנדבים שני מהנדסים מומחים. ב"דיעות עיריית תל אביב", שדיווח בנאמנות על ההתפתחויות, צוין ש"העירייה מסרה טלפונית לראש עיריית שכם על הצעות העזרה וזה קיבל אותן ברצון וביקש לשלוח את הפלוגות בהקדם".

נתקלים בבירוקרטיה הבריטית

בלוץ וחברי עיריית תל אביב החלו בהתארגנות לשלוח את עשרות המתנדבים לשכם, ואף שלחו לג'ון וודקוק, המושל המנדטורי של אזור שכם, דרישה להעניק כרטיס רכבת חינם למתנדבים בנסיעתם לשכם. אך וודקוק ענה במברק תשובה: "תודה לעיריית תל אביב ותושביה בעד העזרה התכופה שנהגתם כבר ובעד הרצון לשלוח גם עזרה באנשים לפני החורבות אך אני מבקש לעכב לשעות אחדות את המשלוח של הפלוגות לשכם עד שיסתיים המו"מ עם הממשלה המרכזית". התברר שהתוכנית של עיריית תל אביב לשלוח מתנדבים רבים לטובת הסיוע בשכם לא עברה את שלב הבירוקרטיה הבריטית. ממלא מקום מושל מחוז הדרום בשלטון המנדט, רוברט אדוארד הרולד קרוסבי, לימים מושל הדרום ולאחר מכן מושל מחוז לוד, התערב גם הוא. ב-18 ביולי הוא פנה לראש עיריית תל אביב, הביע תודה והוקרה גדולה ושביעות רצון רבה משיתוף הפעולה בין תל אביב לשכם, אך מנגד ביקש שלא לשלוח את המתנדבים: הנני מתכבד לדון בפעולתה הנדיבה של עיריית תל אביב בשלחה משלוח גדול של מזון ובהציעה שירות מהנדסים ועובדים לצרכי עזרה בשכם. המתנה וההצעה גם יחד מוערכים על ידי הממשלה ועל ידי עיריית שכם. הייתי במו"מ עם השלטונות בשכם ומצאתי כי הפרסונל הדרוש נמצא כבר לפקודת שלטונות העבודות הציבוריות במקום. יש חושבים שיותר פשוט להחזיק את כל העבודות תחת פקוח אחד בלתי נפרד ובאותו זמן למנוע את הקושי של מציאת דירה לפרסונל נוסף, בעיה שהיא רצינית מאוד ברגע הנוכחי. יהיה אפוא בלתי נחוץ להטריח בנסיעה לשכם הן את המהנדסים והן את העובדים אשר הואילו לנדב את שירותם. למותר להגיד ככל זאת כי העובדה שאין באפשרותנו להשתמש בהצעה אינה

מפחיתה באיזה שהוא אופן את תודתנו עבור ההצעה [...] יש ברצוני להביע את שביעות רצוני הערה לרוח האחוה שבין השלטונות המקומיים אשר נתגלתה על ידי הצעתכם הנדיבה. (דיעות עיריית תל אביב, שנה שנייה, גיליון 12, אוגוסט 1927, עמ' 14)

מכתבו של קרוסבי התקבל בתל אביב באכזבה. יום לאחר מכן ב-15 ביולי, התקבל אצל דוד בלוך מכתב נוסף מעמיתו ראש עיריית שכם:

לכבוד ראש עיריית תל אביב הנעלה. ירשה לי כבוד ראש העירייה להביע בזה לכבודו ולכבוד כל חברי מועצת עירכם, בשם המועצה העירונית של שכם וכל תושביה, את תודתנו העמוקה עבור כל העזרה שהגשתם לנו בקשר עם רעידת האדמה שהייתה בשכם. בהזדמנות זו אני רוצה להודיע לכבודו שכעת סודר עניין העבודות תחת השגחתו ואחריותו של כבוד המהנדס הראשי של שטח הצפון הנמצא כעת בשכם. האחרון הזמין כבר די אדריכלים להוציא לפועל את כל העבודות הנחוצות וכמו כן הוא הזמין פועלים במספר מספיק לפי הדרישה. לכן, אין עליכם כל צורך לדאוג למשלוח מהנדסים ועובדים לעזרתו. והנני בחתימת מכתבי, מודה שוב לכבודו ומכבדו בערכו הרם.

היו עוד ניסיונות בעיקר מצידו של מאיר דיזנגוף לסייע לשכם. למשל, כשהנדבן היהודי-אמריקני נתן שטראוס, שתרם רבות בתחום הבריאות ליישוב היהודי בארץ ישראל, ביקש לתרום לנפגעי רעידת האדמה סך של 5,000 לירות מצריות, שהיו הון עתק באותם ימים. שטראוס ביקש להעביר את הכסף לממשלת המנדט הבריטי לקרן עזרה לניצולים. דיזנגוף פנה אליו במכתב וביקש שהתרומה לפחות בחלקה תעבור לעיריית שכם, אך שטראוס השיב לדיזנגוף בשלילה ואמר שממשלת המנדט תחלק את הכסף לפי שיקוליה.

העיתונים הערביים בארץ ישראל, סוריה ומצרים, הודו לנדבן היהודי הגדול נתן שטראוס על נדיבותו הגדולה לטובת ניזוקי הרעש. ואף ב"אל ג'אמעעה על ערביה", העיתון של החוסיינים בירושלים שהיה בעל נטייה לאומית מובהקת, נכתב: "ארץ ישראל היא אסירת תודה לנדבן הנכבד ומאשרת את המעשה האנושי הזה באותיות אור. יברך אותו אללה וירבו כמותו!" ("דאר היום", 20.7.1927).

כך תמה פרשת הסיוע המיוחד של עיריית תל אביב לשכם ולערים הערביות בעקבות רעידת האדמה הקשה של 1927, ושיתוף הפעולה המיוחד בין תל אביב לשכם. לא היה לשיתוף פעולה זה המשך, ושנתיים לאחר מכן פרצו מאורעות תרפ"ט, שבהם נרשמו עימותים רבים וכואבים בין יהודים לערבים.

לעיון נוסף

1. ר' אבני, רעידת האדמה של שנת 1927: מחקר מאקרוסיסימי על בסיס מקורות התקופה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 1999.
2. ר' אבני, ד' באומן, א' שפירא וע' נור, מיקום רעידת האדמה של ה-11 יולי 1927 בארץ ישראל – אנטומיה של טעות, "אופקים בגאוגרפיה" 53, 2001, עמ' 85-94.
3. M. Zohar, & S. Marco, "Re-estimating the epicenter of the 1927 Jericho earthquake using spatial distribution of intensity data", Journal of Applied Geophysics, 82 (2012), pp. 19-29